

ANA PINTARIĆ*

BAJKOVITI SVIJET BOŽENE NĚMCOVE

Bajkoviti svijet Božene Němcove utemeljen je na češkim i slovačkim narodnim bajkama koje je autorica upoznala u djetinjstvu boraveći na selu kod bake. Poput Charlesa Perraulta i braće Grimm i Němcová stvara inačice i objelodanjuje u zbirci *Narodne bajke i predaje* (Národní báchorky a pověsti) 1846. godine. Bajke Božene Němcove ne donose novine u klasične bajke, ali ih bogate maštovitim likovima i događajima.

Ključne riječi: Božena Němcová, bajke

UVOD

Prijelaz češkoga romantizma u realizam obilježava književnica dječje književnosti i utemeljiteljica novije češke proze Barbora Panklová poznatija imenom Božena Němcová (1820.-1862.). Djetinjstvo je provela s bakom na selu gdje je upoznala mnoge češke i slovačke bajke koje će prepričane objaviti u zbirci *Narodne bajke i predaje* (Národní báchorky a pověsti, 1846.).

Znamenita su joj još djela *Koliba pod planinom* (Chyže pod horami, 1858.), *Divlja Bara* (Divá Bára, 1855.), *U dvorcu i ispod dvorca* (V Zámku a podzámči, 1856.), *Prigorsko selo* (Pohorská vesnice, 1856.), *Siromašni ljudi* (Chudi lidé, 1856.), *Dobar čovjek* (Dobrý člověk, 1858.). Najveću je popularnost stekla *Bakicom* (Babička, 1855.), jednim od prvih djela europskoga realizma u kojemu je glavni lik seoska žena. Suvremenica je braće Grimm i Andersena. Zbirku *Narodne bajke i predaje* objelodanjuje 34 godine poslije Grimmov zbirke *Dječje i domaće bajke* (Kinder – und Hausmärchen, 1812.) i 11 godina poslije Andersenove zbirke *Priče, ispričane za djecu* (Eventyr, fortalte for børn, 1835.).

Bajke i priče Božene Němcove nisu donijele novine u području klasične bajke, ali su nastavile Grimmovu bajku i obogatile je mnogim sukobima o dobru i zlu, pobjedi dobra nad zlom, zasluženju nagradi ili kazni. Mnogi nas likovi svojim čudesnim sudbinama odvedu u siromašne kolibice i tajanstvene dvorce, udaljena kraljevstva i davna vremena.

Posebnu draž bajkama Božene Němcove daju čudesni motivi: vilenjaci pretvoreni u putnike namjernike, čudesna zlatokosina moć, potraga za ognjenom pticom i morskom djevojkom, konjić koji govori, kraljević pretvoren u

* Prof. dr. sc. Ana Pintarić, Filozofski fakultet, Osijek

zvijer, ukleta djevojka u zmajevu dvorcu, sukob princa i zmajeva s devet, osamnaest i dvadeset sedam glava, sedam sinova pretvorenih u sedam gavranova, čarobni predmeti i čarobne riječi.

O bajkama Božene Němcove Dušan Karpatský je zapisao: "U pučkom duhu, služeći se izražajnim bogatstvom pučkoga jezika piše svoja prva djela i prva žena novije češke književnosti i ujedno osnivač novije češke proze Božena Němcová. Njezin je pripovjedački dar došao do izražaja već u zbirci čeških *Narodnih bajki i predaja* koje je umjetnički osebujno obradila naglašavajući njihovu idejnu stranu, naročito načelo apsolutne pravde. Pošto je upoznala češku publiku i s pričama drugih slavenskih naroda, bilježi i druge vrste narodnih umotvorina, posebno zainteresirana za jezik i običaje puka, kao i za njegove suvremene socijalne prilike."¹

NARODNE BAJKE I PEDAJE (1846.)

Najznamenitije bajke Božene Němcove jesu: *O krasnoj zlatokosoj djevojci*, *O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*, *Ružin pupoljak*, *Dvanaest mjeseci*, *Ukleta djevojka*, *Mudra djevojka*, *princ Bajaja*, *Mudri zlatar* i *Sedam gavranova*.

Bajka **O krasnoj zlatokosoj djevojci** događa se u davna vremena u nekom siromašnom selu gdje živi siromašni postolar s bolesnom ženom. Jedne večeri na postolareva vrata zakucaju trojica namjernika, zapravo vilenjaka, koji će prvo iskušati njegovu dobrotu. Dobročudni domaćin primi namjernike na konak ispričavajući se zbog siromaštva, a već ujutro prima nagradu za svoje dobročinstvo – željeno djetešce. Radosni postolar zamoli svoje goste da budu kumovi njegovoj djevojčici. Poslije krštenja kumovi su darovali kumče biranim darovima: prvi joj je kum darovao ljepotu, drugi zlatnu kosu, treći moć da sve što u ruku uzme pretvori u zlato. Nakon sirotinjskoga domjenka kumovi odu i više se nikada nisu javljali.

Središnji je dio bajke posvećen zlatokosoj djevojci. Djevojčica je postala lijepom i dobrom djevojkom. Otkako je kolibica postala njezinim domom, više nije bilo gladi, nego ju je ispunjavala radost i zadovoljstvo.

Jednoga dana, kada je djevojka prala rublje na potoku, naiđe knežević. Čim je ugledao lijepu djevojku, zaljubi se i predloži da s njim odmah pođe u dvorac. I djevojci se svidio knežević pa odgovori da će rado poći s njim, ako dobije blagoslov svojih roditelja. Tako je i bilo. Nakon toga sretni je knežević odjahao u dvor da pripremi veliko svadbeno veselje. Svi su se radovali iznenadnoj kneževićевой sreći, osim stare domaćice koja je priželjkivala da knežević oženi njezinu ružnu kćer. Smisli ona strašan plan.

Kada je svatovska povorka kola s konjima krenula iz zlatokosine kućice prema dvorcu, stara domaćica kao stari svat i njezina ružna kćer kao

¹ Dušan Karpatský, Češka književnost, u: Povijest svjetske književnosti 7, Mladost, Zagreb, 1975., 31.

djeveruša sjednu u zadnja kola do mladenke. Uskoro su prolazili pored žitnoga polja. Zla domaćica i njezina kćer brzo iskopaju zlatokosi oči i tako je oslijepljenu bace u žito. Ružna djevojka obuče lijepu mladenkinu haljinu i predstavi se kao mlada. Knežević je bio iznenađen njezinom ružnoćom. Naime, vještica je svojoj kćeri promijenila lice, ali joj nije mogla dati iskrenost i ljupkost prave nevjeste.

Dotle je u žitu slijepa zlatokosa plakala i plakala, dok nije naišao neki seljak koji je vozio žito u grad. Zlatokosa mu ispriča što se dogodilo i zamoli da ju odveze u knežev vrt k starom vrtlaru. Kao nagradu za dobro djelo seljak dobije pregršt zlatnoga žita.

Svoju je tužnu priču zlatokosa ispričala vrtlaru koji joj obeća pomoć. Prema njezinu napatku vrtlar odlazi u crkvu noseći zlatnu ružu. Kada je ružna djevojka ugledala cvijet, odmah ga je poželjela, ali je u zamjenu morala dati jedno zlatokosino oko. Sljedeće je nedjelje vrtlar ponio zlatni karanfil, koji je djevojka također poželjela i zamijenila za drugo oko.

Slijedi ponovni zlatokosin i kneževićev susret koji autorica stavlja u cvjetno okruženje: «Kad je palo veče, izađe djevojka u vrt gdje je cvalo mnogo prekrasnoga cvijeća; ptice su krasno pjevale u gaju i djevojka tiho prošetala po vrtu među cvijećem i koji je god cvijet takla, postao je zlatan. U vrt dođe i mladi knez da se prošetala, a krasna djevojka, čuvši korake, sakrije se iza ružinog grma, ali je čuperak njene zlatne kose zapeo za grančicu. Udubljen u žalosne misli koračao je knez pored grmlja – kad mu ispred očiju zasja zlatna kosa među ružama».²

Knežević upriliči novu svadbu na koju pozove mnogo gostiju. Radovala se ružna djevojka misleći da ju knežević konačno priznaje za ženu. Na gozbi se uz veselje pričalo o svemu i svačemu. Knežević ispriča kako je neka baba lijepoj djevojci izvadila oči, a onda upita vješticu što bi trebalo učiniti onome koji učini takav zločin. Baba spremno odgovori da je i sam zaslužio takav postupak. «Neka ti bude što si sama sebi dosudila»,³ reče knez, a onda dovede svoju zlatokosu koja mu postane ženom. U dvorac se dosele postolar i njegova žena i svi su sretno živjeli.

Lik se zlatokose djevojke često susreće u bajkama i pričama. U hrvatskoj je književnosti znamenita Nazorova guščarica Anka (*Guščarica Anka*) i Gardaševa Lahorka (*Lahorka*). Junakinja bajke Božene Němcove tipična je siromašna dobra ljepotica koja se nakon svih zaprijetki i kušnji udaje za kneževića. Zlatkosa je zasluženi dar svojim roditeljima, čiju su dobrotu iskušali vilenjaci i nagradili ih. Osim toga ona ima i nadnaravnu moć: čega se god dotakne, pretvara u zlato. Ta se njezina moć doživljava metaforično: njezina je dobrotu zlato (npr. zlatni vrč u kojemu donosi vodu). Tipično je i zlatokosino zapadanje u nevolje, ali za razliku od mnogih sličnih likova ona postaje aktivnom junakinjom koja preuzima radnju i bori se za pravdu.

² O krasnoj zlatokosoj djevojci, u: Božena Němcová, Zlatokosa djevojka, Sarajevo, 1954., 9-10.

³ O krasnoj zlatokosoj djevojci, isto, 11.

Tipični su i ostali likovi: zla maćeha/vještica i njezina ružna kćer, dobri knežević i dobri pomagači (vilenjaci/kumovi, seljak, vrtlar). Na kraju se svakome dodjeljuje dobro ili zlo, već prema zaslugi. Zlatokosa se i knežević vjenčaju, maćeha sama sebi izriče presudu, a postolar se i njegova žena dosele u dvorac.

U bajci **O ognjenoj ptici i morskoj djevojci** upoznajemo siromašna muža i ženu koji nakon usrdne molitve dobiju sinčića. Njihovoj sreći nije bilo kraja. Trebalo je krstiti dijete, no siromasima nitko nije htio kumovati. Muž i žena se ražaloste. Tada naiđe neki čovjek rekavši da će on rado biti kum djetetu, ali nema novaca za darove; ima samo novčić od pet para. Čovjek radosno prihvati ponudu rekavši da mu novci ne trebaju. Nakon krštenja kum je nestao, a novčić roditelji spremne kao da ga nema. Otada je u siromašnoj kućici bilo sve bolje. Dječak je Janko brzo rastao, a kada je dorastao, reče roditeljima kako želi otići u svijet okušati sreću. Iako su se ražalostili, oni opreme Janka kako su mogli. Uto se pred njihovim vratima stvori neki čovjek nudeći im konja bijelca za novčić od pet para. Janko dade novčić za konja i krene na put.

Kada su poodmakli, konj zapne nogom o zemlju i pokaže se zlatno pero Ognjene ptice. Konj savjetova Janka da uzme pero i dobro sakrije jer će mu u početku donijeti nevolju, a poslije sreću. A do konačne sreće koju zaslužuju dobri, Janko mora ispuniti tri uvjeta: uhvatiti Ognjenu pticu, čije je stanište preko visokih planina i širokih dolina na zlatnom brdu, nadmudriti najljepšu morsku djevojku na svijetu i na dvor donijeti mrtvu i živu vodu. Kralj se, naime, zaljubio u morsku djevojku i zaprosio je, ali ga je ona odbila rekavši da je star, no, ako želi postati mladim i lijepim, neka nabavi mrtvu i živu vodu. Kralj odmah zapovjedi mladiću da nabavi takvu vodu, što mladić uradi, kao i obično, uz pomoć čarobnoga konja. U vrhuncu radnje djevojka reče kralju da se može pomladiti tako da mu se odsiječe glava, a onda vrat namaže mrtvom pa živom vodom. Kralj se uplašio takva prijedloga, ali djevojka reče da će djelovanje mrtve i žive vode prvo isprobati na mladiću. Kralj odsiječe Janku glavu, djevojka mu vrat namaže mrtvom pa živom vodom, a kada mladić oživi, postane još ljepšim. Kralj viši nije dvoumio. Janko mu odsiječe glavu, no djevojka vrat prvo namaže živom pa mrtvom vodom tako da kralj viši nije oživio.

Poput zlatokose i najljepša morska djevojka vodi radnju od trenutka kada se zaljubila u Janka, a onda preuzima i glavnu riječ sazivajući gospodu da im priopći: «Ovo je moj mladoženja i vaš kralj!»⁴ U raspletu se saznaje da se opakom slugi izgubio trag, a Jankovi su se roditelji preselili u dvorac.

Ružin pupoljak je inačica bajke *Ljepotica i zvijer* Jeanne Marie Le Prince de Beaumont. Priča je slična: trgovac odlazi na sajam i upita svoje tri kćeri što da im donese. Starije sestre zamole nakit i haljine, a najmlađa, koje

⁴ O ognjenoj ptici i morskoj djevojci, isto, 23.

je bila najljepša, zaželi ružin pupoljak najljepši na svijetu. Otac je sve kupio, ali ružina pupoljka nije mogao jer je vrijeme ruža poodavno prošlo. Žalostan se otac vraćao kući i zanesen mislima zaluta u šumi. No, najednom ugleda divan ružin grm i jedan jedini pupoljak. Razveseli se otac i otrgne pupoljak, ali se u taj čas zatrese zemlja, nešto zagrmi, a iz grmlja izađe strašna zvijer koja ukori oca. Uplašeni čovjek u zamjenu za učinjenu štetu ponudi blago, ali zvijer odbije rekavši: «Ja za pupoljak ne tražim ništa drugo nego samo ono što ti prvo pođe u susret kad se vratiš kući!»⁵

Još se više otac ražalostio kada je vidio da mu u susret dolazi najmlađa kćer. Kada ispriča što se dogodilo, najmlađa kćer reče da će postupiti kako je otac obećao. Nakon tri dana djevojka se uputi u šumu. Kada je stigla do ružina grma i dotaknula ga, opet nešto zagrmi i zemlja se zatrese, a djevojka osjeti kao da je propala u zemlju. Kada je došla k sebi, ugleda crni dvorac i strašnu zvijer koja joj se uljudno obrati: «Nemoj se ništa bojati, krasna djevojko, ništa ti neću učiniti. Šetaj po bašti, idi u dvorac, tamo ćeš naći jelo i krevet, samo nemoj ni riječi progovoriti, makar ne znam što vidjela, makar te ne znam što mučilo, samo čekaj i budi strpljiva; kad pretrpiš muke, bit ćeš sretna».⁶

Tri su noći svakojaka čudovišta navaljivala na djevojku i mučila je, ali je ona sve muke i boli izdržala, a svako je jutro jedna trećina dvorca pobijelila. Treće je noći podnosila najstrašnije muke; čupali su joj meso s tijela pa je djevojka u jednom trenutku rekla samo: Ah! U tom se času «dvorac zatresao, zvijeri se izgubile, a pred djevojkom se stvori prekrasan mladić i počne joj ljubiti ruke. Krasni joj mladić ispriča da je knežev sin, gospodar ovoga dvorca i čitavog kraja, ali ga je prije mnogo godina jedna vještica iz osвете začarala i pretvorila u ružnu zvijer na tako dugo vrijeme, dok ga ne oslobodi dobra, plemenita djevojka koja bi zbog njega podnijela mučenje i bol.

Bajke *Ljepotica i zvijer* Jeanne Marie Le Prince de Beaumont i *Ružin pupoljak* Božene Němcove vrlo su slične. Zaplet je isti. Otac triju kćeri odlazi na put i ispunjava njihove želje. U obje bajke starije sestre, ohole i samodopadne, požele lijepu odjeću i nakit, a najmlađa i najljepša, skromna i dobra, poželi ružu. Ruža je motiv koji zapeće radnju. Kada otac ubere ružu, javlja se strašna zvijer koja u zamjenu za otrgnutu ružu traži život. U obje bajke najmlađa kćer odlučno prima krivicu namjeravajući svojim životom spasiti očev život, a zatim ljubavlju i žrtvom pobjeđuje zlu maćehu.

Likovi starijih sestara u obje bajke su oholi i samodopadni. U francuskoj inačici one usmjeravaju radnju pri čemu otkrivaju svoju pakost i zavist i na kraju primaju zasluženu kaznu. U češkoj inačici starije sestre nemaju značajniju ulogu, nego svojim negativnim postupcima samo još više ističu dobrotu najmlađe sestre.

Osnovni je motiv bajke **Dvanaest mjeseci** sličan Pepeljugi: zla maćeha i njezina kćer mrze dobru i lijepu pastorku koja na sve zle namjere odgovara

⁵ Ružin pupoljak, isto, 25.

⁶ Ružin pupoljak, isto, 26.

dobrotom. Zato su maćeha i njezina kćer smislile kako da je se riješe. «Mučile su je glađu, tukle, ali je ona sve podnosila i pri svemu tome iz dana u dan bivala sve ljepša. Za nju su izmislile takve patnje, kakve dobrom čovjeku ne bi mogle na um pasti».⁷

„Maćeha i Holena su po cičoj zimi tri puta slale Marušku u šumu: po ljubičice, jagode i jabuke. Kada je Maruška rekla da po ovakvoj zimi u šumi sigurno nema ljubičica, Holena ju je izgurala iz kuće i dobro zatvorila vrata. Svugdje je bio snijeg, vladala je hladnoća. Slabo odjevena i gladna Maruška je lutala, a onda ugledala svjetlo na vrh brda. Kada se približila, ugledala je dvanaest kamenova i na njima dvanaest mjeseci. Trojica su najstarijih imali duge bijele brade. Maruška im se obrati ljubaznim riječima:

- Dobri ljudi, dopustite mi da se malo ogrijem, sva se tresem od studeni!“⁸

Kada se ugrijala, ispričala im je da je pošla po ljubičice jer su joj tako naredile maćeha i sestra Holena. Siječanj reče da sada nije vrijeme za ljubičice, na što Maruška odgovori:

«Ah, znam, ali moja sestra Holena i maćeha su naredile da donesem iz šume ljubičica. Ako ih ne nađem, ubit će me. Lijepo vas molim, kažite mi, braćo, gdje ću ih naći?»⁹

Tada se pred Maruškom dogodi čudo. «Siječanj se podigne, ode do najmlađeg mjeseca i metne mu malj u ruku govoreći: - Brate, pomakni se gore! – Mjesec Ožujak sjedne na najviši kamen i mahnu maljem iznad vatre. U tom času bukne vatra visoko, snijeg se poče topiti, drveće pucati, ispod bukve se zazelenje trava, u travi se zarumenješe pupoljci i nastade proljeće. U grmlju, skrivene ispod lišća, procvale su ljubičice, a bilo ih je toliko kao da je po zemlji prostrta velika plava marama. – Brže beri, Maruška, brže... - reče Ožujak. Maruška je sva radosna brala ljubičice i brzo ih je mnogo nabrala. Onda se mjesecima lijepo zahvali i veselo krene kući».¹⁰

Kako li su se samo iznenadile maćeha i Holena, kada su ugledale Marušku s ljubičicama! No, opet su je poslale u šumu po jagode i jabuke. Uz pomoć dobrih dvanaest mjeseci Maruška je nabrala punu kecelju jagoda i dvije jabuke. Svaki je put uljudno zahvalila mjesecima na pomoći. Maćeha i Holena su slasno pojele jagode, a kada su vidjele samo dvije jabuke, napale su Marušku da ih je putem pojela. Ona im odgovori da u šumi ima još dosta takvih jabuka, samo ih nije stigla natresti. Tada Holena odluči sama poći po jabuke. Iako ju je majka odvrćala, Holena uzme kožuh i maramu i krene u šumu. Kada je došla do mjesta gdje su boravili mjeseci, neuljudna se Holena samo približi vatri bez pozdrava, a na pitanje što traži, bahato odgovori:

⁷ Dubravka Težak, Bajke, antologija, 110.

⁸ Dubravka Težak, isto, 111.

⁹ Dvanaest mjeseci, u: Božena Němcová, Zlatokosa djevojka, isto, 31.

¹⁰ Dubravka Težak, Bajke, isto, 111.

«Što me pitaš, ti, stara budalo, ne trebaš znati kuda idem! – nabusito odgovori Holena, okrene se i ode u šumu.»¹¹

Uvrijedili se mjeseci. Siječanj nabere čelo i zamahne maljem, nebo se prekrije tamnim oblacima, vjetar jače zafijuka i snijeg poče jače padati. Holena zaluta u šumi. Dotle su je u kući nestrpljivo čekale majka i sestra. Kako se dugo nije pojavljivala, uzme majka kožuh i maramu i pođe u potragu. Snijeg je sve jače padao, vjetar je fijukao i urlao po šumi. Tako su se maćeha i Holena izgubile u čarobnoj šumi.

Kod kuće ih je nestrpljivo očekivala Maruška. Pospremila je kuću i namirila kravicu, već je i vreteno puno, a njih još nema. I sutradan se nadala njihovu povratku. Pripremila je doručak i ručak, ali se one nisu vraćale. Kao dobar lik Maruška je na kraju zaslužila kraljevstvo: kućicu, kravicu i komadić zemlje. Namjenjujući Maruški smrt u sniježnoj vijavici, maćeha i Holena su presudile same sebi.

U bajci **Ukleta djevojka** poučava se kako je lakomost jednaka prokletstvu i donosi samo nevolje. Jednoga dana bogati seljak pođe u ribarenje. Dva puta je zabacio mrežu i oba je puta ulov bio vrlo bogat. Polakomi se i baci mrežu treći put, ali se tada pojavi strašni zmaj koji ukori seljaka i zatraži njegovu kćer za ženu. Žalostan se seljak vrati kući i ispriča što se dogodilo. Dok je majka očajavala, kćer predloži ocu da je pred zmajem sakrije. Otac odmah sazida tvrdu kulu i u nju sakrije kćer, a velika željezna vrata zaključa sa sedam brava. U određeno vrijeme dođe zmaj i lako ugrabi seljakovu kćer. Nakon nekog vremena žena rodi sina pred kojim su roditelji skrivali istinu o starijoj sestri i zmaju. Kada je dijete doraslo do snažna i hrabra mladića, pođe u potragu za sestrom, unatoč roditeljskoj molbi da to ne čini. Kada su vidjeli mladićevu odlučnost, roditelji ga opreme i blagoslove, a majka mu daje sjajan kamen koji po noći svijetli i pokazuje put.

Idući svojim putem mladić je činio dobra djela. Na jednoj je livadi pomirio lava, hrta i gavrana koji su se svađali oko plijena, a oni mu zauzvrat daju po jednu svoju dlaku i pero; nađe li se u nevolji, neka ih se samo sjeti. Zatim je naišao na pust dvorac. Kako je prolazio njegovom unutrašnjošću, tako su se za njim vrata zatvarala. Mladić je brzo zaključio da je dvorac začaran. Nigdje nikoga nije bilo, a sve što bi pomislio, odmah mu se ispunjavalo. Kada je pala noć, pojavila se ukleta djevojka i savjetovala mu da odmah napusti dvorac, dok nije došao strašni zmaj koji ju je ukrao. Brat prepozna svoju sestru i reče da se bez nje ne vraća kući. Ali, treba pobijediti strašnoga zmaja jer dok je on živ, djevojka ostaje ukleta. Lukavstvom sestra sazna da se zmajev život nalazi u njegovu najstarijemu bratu, ali njega nitko ne može ubiti. Jer, kada bi ga tko i ubio, iz njega bi izletjela golubica, iz golubice jaje i tek kada bi mu netko uspio baciti jaje u čelo, tek bi tada uginuo. Ali, nasmije se zmaj, to nitko ne može učiniti. Zatim sestra pripremi bratu čaturicu čudotvornoga vina i konja koji zna gdje boravi zmajev najstariji brat. Put je bio dug. Jurili su iznad brda, dolina,

¹¹ Dubravka Težak, isto, 114.

rijeka, potoka, polja i provalija sve do sedamdeset i sedme zemlje. U jednoj dolini brat ugleda djevojku kako čuva ovce te joj daje čaturicu s čudotvornim vinom da ga posluži kada mu ponestane snage. Zatim se pomoću lavlje dlake pretvori u lava, a onda se tu stvori crni lav i borba započne. Kada se zmaj umorio, djevojka donese momku vino i on dobije ogromnu snagu te raspori zmaja. Iz zmaja izleti golubica i uzleti prema nebu. Lav se pomoću gavranova pera pretvori u gavrana, sustigne golubicu i rastrga, a iz nje ispadne jaje koje on uhvati. Mladić uzjaše konja i odjuri u crni dvor gdje ga je čekao strašni zmaj s ogromnim maljem, ali mu momak baci jaje u čelo i zmaj ugine. U tom času dvorac pobijeli i procvjeta, a ljudi koji su bili pretvoreni u predmete ili životinje, ožive. Oslobođeni narod izabere momka za svoga kneza. Na kraju brat i sestra odu po svoje roditelje da svi zajedno prožive u kneževini, sretno i zadovoljno.

Priča se mogla i dalje nadograđivati, npr., dobra bi pastirica mogla postati momkovom nevjestom, a neki kraljević djevojčinim mladoženjom.

U bajci **Princ Bajaja** govori se o starijemu bratu blizancu koji, smatrajući da mu je povrijeđeno pravo starijega sina na prijestolje, odlazi u svijet po pravdu. Naime, dok se kralj nalazi u sedmogodišnjem ratu, kraljica rodi sinove blizance. Stariji je bio jači, a mlađi slabiji i potrebniji više pažnje i njege, pa ga je majka držala uza se, a ni on nije volio bez nje napuštati dvorac. Kad je dječacima bilo sedam godina, vrati se kralj iz rata i upita koji je sin stariji, a koji mlađi. Kraljica majka «podmetnu mlađega za starijega».¹² Stariji se sin osjeti poniženim, pa kada poodraste, požali se konjiću i reče da bi najradije otišao od kuće. Konjić, koji sada preuzima radnju, savjetova da tako učini, ali samo uz roditeljski blagoslov. Tako je i bilo.

Kraljević i konjić krenu na put, a onda stignu u neku drugu kraljevinu i zastanu pored neke stijene. Konjić nogom udari o nju, stijena se otvori i ugledaju lijepu prostranu štalu. Zatim konjić pouči kraljevića: neka ode u kraljevski dvorac, učini se nijemim momkom tako da se kralj sažali i zaposli ga.

Ubrzo mladić stekne mnoge simpatije: sve je s lakoćom radio, sve je stizao, a najradije se družio s trima lijepim kraljevnama, od kojih je najmlađa bila najljepša. Na putu do konačne sreće, kraljević još mora pobijediti zmajeve s devet, osamnaest i dvadeset sedam glava, pobijediti neprijatelje koji su napali kraljevinu, ali se pri tom ne smije otkriti tko je zapravo. Svaki je put nakon pobjede tajanstveni vitez nestao, dok su kraljevine čeznule za njegovom ljubavlju. Nakon ispunjenja svih uvjeta kralj priredi veliko slavlje na kojemu će njegove kćeri izabrati buduće muževe. Obraćajući se zaslužnim knezovima, reče. «Mili prijatelji – reče kralj – rekao sam da ću dati svoje tri kćeri za žene onima koji mi budu u borbi najviše pomagali. Ali vi ste mi svi vjerno pomagali i zbog toga sam donio ovu odluku da ne bih učinio kome našao. Stanite u red,

¹² Princ Bajaja, u: Božena Němcová, isto, 57.

svaka od mojih kćeri bacit će s balkona zlatnu jabuku, kome se dokotrlja jabuka, taj će biti suprug princezin. Jeste li zadovoljni?»¹³

Prva se zlatna jabuka dokotrlja do lijepoga kneza, druga do lijepoga viteza, a treća do nijemoga mladića. No, kraljevna nije znala da je nijemi momak tajanstveni osloboditelj u kojega se zaljubila, pa se ražalosti i povuče u sobu. Dotle su se u perivoju pobjednici nadmetali u borilačkim vještinama. Nakon nekog vremena, pridruži im se hrabri vitez, kojega su sve tri kćeri priželjkivale za muža. U zgodnom trenutku vitez se otkrije najmlađoj kraljevni, koja, vidjevši da je Babaja vitez koji ju je oslobodio smrti, s radošću pristane na svadbu.

Oduzimanjem prava na prijestolje, Babaja je u svom domu doživio golemu nepravdu, osjetio bol, a majka je, zatajivši istinu, počinila težak grijeh. Napuštanjem doma Babaja se sukobljava s novim nepravdama (zmajevima, ratom), koje ga se izravno ne tiču, ali su mnogostruko neophodne. Uz pomoć čarobnoga konjića i njegove mudre savjete, Babaja svlada trojicu zmajeva i pomogne kralju u obrani kraljevstva te oslobodi kraljevine i grad strašne smrti. Na neki način, Babaja otkupljuje grijeh svoje majke, svoju dušu oslobađa boli i na kraju se s voljenom kraljevnom vraća u roditeljski dvorac. Ondje saznaje da je mladi kralj umro te on postade kraljem u svom kraljevstvu i do smrti bijaše sretan sa svojom nevjestom.

U Mudrom zlataru riječ je o personifikaciji Mudrosti i Pameti. Glavni lik je mladić koji u osamnaestoj godini ostaje bez roditelja i sam skrbi o sebi. Već je istaknuto da se u bajkama ističe odlazak od kuće kao neophodan put sazrijevanja i pripreme za život. Kada mladić napušta dom, susreću ga i pozdrave Mudrost i Pamet. «Od tog časa je bio – bar tako kažu – tako mudar i pametan kao da je visoke škole izučio i čega god se prihvatio, sve mu je uspijevalo».¹⁴ Mladić se zaustavi pred zlatarskom radionicom i poželi postati zlatarom. Iako je majstor u početku sumnjao u svoga naučnika, pokazalo se da je on izvrstan učenik pa je ubrzo čak i majstora nadmašio. Majstor su i majstorica bili zadovoljni i naumili su ga, ostane li dobrim i poštenim momkom, posvojiti i predati mu bogatstvo.

Mnogi bajkoviti siromašni i dobri likovi do konačnoga dobra moraju potvrditi svoju dobrotu, sučeliti se zlu i nadvladati ga. Pred mladoga je zlatara postavljen težak uvjet: prisiliti kraljevinu da progovori, ako to ne učini za tri dana, ode mu glava. Treba istaknuti da su to uzaludno pokušavali mnogi mladići, neki su i glavu izgubili. Ne zna se zašto je kraljevna zašutjela, no na sva je pitanja i molbe da progovori ostala nijema, nije se ni pomaknula, «izgledala je kao bez života, kao slika koja je visila na zidu u zlatnom okviru i koja je nju predstavljala kao malo dijete».¹⁵ Naš mladić bez ikakva straha iznese kralju svoju namjeru i izazovnim pitanjem uspije nagovoriti kraljevinu da

¹³ Princ Bajaja, isto, 65.

¹⁴ Mudri zlatar, isto, 69.

¹⁵ Mudri zlatar, isto, 74.

progovori. Kada je mladić ušao u sobu, kraljevna, kao i obično, nije obraćala pozornost, ali je odgovorila kada joj je postavljeno poticajno pitanje:

«Oduči, krasna sliko, ljutu prepirku koja se vodi u ovom dvorcu: rezbar je napravio lutku, krojač je za nju sašio haljinu, a govornik je naučio govoriti. Kome sada pripada lutka?»¹⁶ Kraljevna je odmah odgovorila: «Kome će pripadati nego onom koji joj je dao govor?»¹⁷

Zadovoljni se mladić pokloni i napusti sobu, a susret se s kraljevnom ponovi još dva puta uz isto pitanje i isti odgovor. U ovoj bajci nema zlih likova, tek se pojavljuje zavidni sluga koji je kralju zatajio istinu. No, treće se večeri sam kralj uvjeri da je mladić uspio kraljevnu izazvati da progovori pa mu da svoju kćer za ženu i nasljedstvo nad kraljevinom. Uskoro se upriličila svadba. Mladi je zlatar vladao mudro i pametno pa su ga svi voljeli i bili zadovoljni. Poučen svojim životom kralj je svojim sinovima naredio da izuče bilo kakav zanat.

U bajkama se najčešće ističe dobrota kao uvjet u ostvarenju konačnoga dobra. Bajka *Mudri zlatar* poučava da su, pored dobrote, mudrost i pamet najvažnije ljudske osobine. U *Mudrom zlataru* nema zlih likova, kao da su ustuknuli pred mudročću i pameću. Primjerice, kada majstor prepozna mladićevu spretnost i odgovornost prema poslu, odaje mu priznanje: «Mladiću, od danas si majstor, ja ne mogu više da ti naređujem, ti si me prestigao».¹⁸ Tako i ostali naučnici, koji su se u početku šalili njegovoj nespretnosti, ubrzo su zašutjeli, jer «štogod je Radoš uzeo u ruku, sve mu je uspijevalo, a ono što su drugi učili dvije godine, naučio je Radoš za sedmicu».¹⁹ Autorica čak nije pridavala veću važnost ni zlobnom dvorjaninu koji je kralju zatajio istinu.

Ponekad se u bajkama dogodi da ulogu zle maćehe preuzima majka. Npr., kao što Andersenova maćeha u bajci *Divlji labudovi* pretvara jedanaesticu pastoraka u labudove, tako i majka svojom kletvom pretvara sedmoricu sinova u gavranove. U bajci **Sedam gavranova** Božene Němcove dogodilo se ovako.

Jednoga dana majka je svojim sinovima obećala ispeći pogačicu, ako budu mirni. Djeca nisu mogla izdržati obećanje, uznemire se, a majka izrekne kletvu: «Dabogda postali gavranovi!»²⁰ Sve se zbilo u trenutku: dječji nemir, majčina kletva, pretvaranje u gavranove, njihov žalosni pogled prema majci i let prema nebu. Istoga se trenutka majka i pokajala, ali prekasno. Oboje su, i otac i majka, teško podnosili bol za djecom, ali, kada se rodila djevojčica, roditelji su svoju pozornost usmjerili prema njoj. Djevojčica je rasla, a roditelji su od nje krili istinu o braći gavranovima. Ipak je znatiželjna sestra jednoga dana pronašla u nekom sanduku dječjačku odjeću i obuću. Iako je prošlo nekoliko godina, roditelji još nisu bili sposobni govoriti o prevelikoj boli pa su

¹⁶ Mudri zlatar, isto, 74.

¹⁷ Mudri zlatar, isto, 74.

¹⁸ Mudri zlatar, isto, 72.

¹⁹ Mudri zlatar, isto, 70.

²⁰ Sedam gavranova, isto, 76.

na djevojčičina pitanja samo plakali. U kući je živjela i stara žena koja se sažali na sestrina pitanja i ispriča što se dogodilo. Otada se nemir uselio u sestriino srce.

Kada je djevojka napunila osamnaest godina, izmoli roditeljski blagoslov, majka joj da prsten prema kojemu će je braća prepoznati, i krene u svijet u potragu za braćom. U čarobnoj šumi naiđe na usamljenu kućicu u kojoj stanuje Vjetar. Djevojka ga zamoli za pomoć, ali on nikada nije ni čuo ni vidio braću gavranove. Dosjeti se, da bi možda nešto o tome znao njegov brat Mjesec.

Djevojka je dobra i umiljata te poput Andersenove Gerde (*Snježna kraljica – bajka u sedam priča*) ima moć u srcu. Kada je polazila na put po braću, ništa nije imala osim sestriinske ljubavi koja ju je hrabrila. Svoju umiljatost i blagost djevojka pokazuje u susretu s nadnaravnim likovima, trojicom braće koji imaju ulogu likova pomagača: s mirisnim Vjetrom, srebrnokosim Mjesecom i zlatokosim Suncem. Kada ju Vjetar zatekne u svojoj kući i strogo upita što ondje radi, djevojka blago zamoli da se ne ljuti, umorna je i moli odmor u njegovu domu. Nakon takvih riječi opaki se Vjetar odmah udobrovolji i ponudi joj svoj dom kao utočište pa i pomoć.

Budući da ništa nije znao o braći gavranovima, odnese Mjesec djevojku k bratu Suncu. Sunce je u nekoj dalekoj zemlji vidjelo braću i odluči pomoći. Znajući kakve ih sve nevolje čekaju na putu, za večerom savjetuje djevojci da pokupi preostale kosti, jer će joj u nevolji dobro poslužiti. Tako je i bilo.

Kada je Sunce na svojim kolima dovezlo djevojku do udoline okružene stijenama, ostavi ju da se dalje sama snalazi. Stijene su bile strme i djevojka pomisli što će i kako će, kad li se od kostiju načine ljestve pomoću kojih dopre na sam vrh. U jednoj špilji prepozna stan svoje braće, koji je nalikovao na kućicu sedam patuljaka:

«Stajalo je tamo sedam krevetića, u sredini stol i na njemu prostrto za sedam osoba. Hrane je bilo dosta i vatra još se nije bila utrнула.»²¹ Odmah je djevojka pripremila omiljena jela svoje braće, priredila stol i umorna legla na krevet. Malo poslije stigla su braća i ugodno se iznenadila. Sestru je zanimalo kako ih se može osloboditi kletve. Spremna na svaku žrtvu, djevojka obeća da će uraditi sve kako treba: posijati lan, oplijeviti, istrgati, pripremiti za pređenje, od prediva istkati platno, platno izbijeliti i sašiti sedam košulja. Za cijelo to vrijeme ne smije progovoriti ni jednu jedinu riječ. Djevojci se žrtva ne učini teškom i reče da će ju s lakoćom podnijeti. Zatim se braća i sestra rastanu.

Sestra se nastani u izdubljenoj vrbi i sve uradi kako je trebalo. Jednoga dana, dok je prela, naiđe čovjek koji se zadivi njezinom ljepotom i obavijesti o tome svoga gospodara. Ne mareći što je djevojka nijema, gospodar je odvede u svoj dvorac gdje ju je čekala nova kušnja u liku zle gospodareve polusestre. Čitav je dvor oduševljeno dočekao novu gospodaricu, posebice kada se otkrilo da je umiljata i dobra. Nakon nekoga vremena mlada gospodarica osjeti da će roditi. Polusestra je već smislila plan kako će se riješiti djeteta. Baš pred ženin

²¹ Sedam gavranova, isto, 81-82.

porod dobije gospodar pismo u kojemu ga prijatelj poziva u goste na nekoliko dana ne bi li pomogao presuditi u nekakvom sporu. Kada je gospodar otišao, žena rodi sinčića, a polusestra ga baci kroz prozor i na njegovo mjesto stavi mače, a razglasi da je mlada gospodarica poludjela.²² Nesretna djevojka nije smjela protusloviti, jer bi time prekinula žrtvu koju podnosi za iskupljenje svoje braće. Zla polusestra još razglasi da je brat poslao pismo u kojemu naređuje da se mlada gospodarica spali na lomači. Narod je očekivao spektakl spaljivanja vještice, dok je gospodarica završavala posljednji rukav sedme košulje. No, polusestra nije dopustila da se rukav završi, htijući da se gospodarica što prije spali.

Mlada gospodarica složi i posljednju nedovršenu košulju i uzdahne: «Moja braćo draga, ja sam svoj zadatak završila, a gdje ste vi?»²³ U tom trenutku nastane velika oluja, doletješe sedmorica gavranova noseći na krilima djeteske koje dadoše majci. Djevojka brzo uzme košulje i jednu po jednu baci na braću pa se oni pretvore u naočite mladiće, samo najmlađemu zbog nedovršenoga rukava ostalo sedam pera na ramenu. Baš tada uđe u dvor gospodar koji se obraduje vidjevši da je istina drukčija od one koju mu je polusestra prikazala. Dotle narod, vidjevši kakvo je zlo polusestra učinila, osudi je na smrt i spali na lomači.

Gospodar proda svoje imanje te sa sinom, ženom i njezinom braćom ode k njihovim roditeljima. Svi su se obradovali i nastavili sretno živjeti.

Motiv djevojke koja mudročću i razboritošću nadjača suca ili kralja poznat je i usmenoj i autorskoj bajci i priči. U hrvatskoj usmenoj priči *Mudra žena* glavna je junakinja kćer koja na sve kraljeve zadatke i pitanja zna odgovor. Kralj djevojku oženi, ali, ne mogavši podnijeti mudriju ženu od sebe, reče joj neka sutra ujutro napusti dvorac i ponese što joj je najmilije. Djevojka opiye kralja i odveze ga u svoju kolibicu.. Kada se kralj ujutro probudio, zaprepasti se gdje se nalazi i upita djevojku zašto ga je ovdje dovela.

«A zar mi nisi rekao da uzmem sa sobom najdraže iz dvorca. A ti si mi najdraži i tebe sam uzela. I stoj tu!

- Dobro si, neka si me uzela, vidim da si mudrica. Ho'mo, pođimo mi skupa u dvorac. U skladu, kako muž i žena. Ho'mo mi natrag. – I odu u dvorac.»²⁴

Isti je motiv poznat u češkim usmenim pričama čiju je obogaćenu inačicu zapisala Božena Němcová pod naslovom **Mudra djevojka**. Osim djevojačke mudrosti govori se i o pravdi i nepravdi. Glavna junakinja je kćer siromašnoga mlađega brata, primorana je još djevojčicom služiti u kući bogatoga strica. Stric joj za vjerno služenje obeća tele. «Kad budeš odlazila od

²² Slično se događa u Puškinovoj *Bajci o caru Saltanu*. Pred caričin porod car odlazi u rat. Nedugo zatim carica rodi sina, ali zle caričine sestre i svekrva poručuju caru da mu žena nije rodila «ni kćer, miša, žabu gadnu./Već nakazu neku jadnu». Na kraju se otkriva istina, a oprašta griješnicama. Vidi: Aleksandar S. Puškin, *Bajke*, isto.

²³ Sedam gavranova, isto, 88.

²⁴ Hrvatske usmene priče, prir. Ivo Zalar, Hena Com, Zagreb, 1997., 59.

mene, dat ću ti lijepu kravicu. Upravo imamo tele od četiri nedjelje, othranit ću ga i tebi će ono biti, sigurno, milije nego pare.»²⁵

No, kada su istekle tri godine, stric pogazi riječ govoreći da ne može toliko dati «da to nije ni obećao».²⁶ Mudra djevojka odluči tražiti pravdu. Nagovori oca da strica tuži sucu. Sudac sasluša i bogatoga i siromašnoga brata i zaključi da je pravo na strani siromašnoga. Ne želeći naljutiti bogataša, pozove obojicu i postavi im zagonetku: «Što je najbistrije, što je najslađe i što je najbogatije?»²⁷ Tko odgovori, njegovo je pravo. Žalosna braća odu svojim kućama.

Bogataševa žena odmah riješi zagonetku rekavši da je njihov psić najumiljatiji, njihov med najslađi, a njihov sanduk pun dukata – najbogatiji. Bogataš mirno ode na počinak.

Kada siromah svojoj kćeri ispriča zagonetku, ona mu odgovori: «Kad vas prokurator upita, recite da je najslađi san, najbistrije oko, a najbogatija zemlja od koje sve nastaje. Ali pazite što vam kažem, nemojte nipošto reći od koga ste to saznali.»²⁸

Sudac je poslušao i jedan i drugi odgovor i pravo presudio: krava pripada siromašnom bratu. Na sučevo navaljivanje siromah otkrije da ga je poučila kćer, pa joj sudac postavi novu zagonetku: «E, pa dobro, kad je tvoja kćer tako pametna, neka dođe sutra k meni. Ali to ne smije biti po danu niti po noći, ne smije biti ni naga ni obučena, ne smije doći ni pješke ni kolima».²⁹

Siromah je zabrinuto otišao kući, ali kćer je zagonetku riješila ovako: Na sebe je navukla mrežasto tkanu vreću, obula je jednu cipelu i kada je bilo oko tri sata poslije ponoći, sjedne na kozu napola jašući napola pješice. Sudac je to sve gledao kroz prozor, priznao da je djevojka zaista pametna i oženi je. Prije vjenčanja joj je zaprijetio da se ne smije miješati u njegove poslove. Djevojka obeća, ali ne održi riječ. Prvo se umiješala u nepravednu presudu oko ždrijebeta.

Naime, sporila su se dvojica seljaka: jedan je imao kobilu, drugi pastuha. Kada je kobila oždrijebila ždrijebe, svojatala su ga obojica seljaka. Bogati seljak potkupi suca i on presudi da je ždrijebe pastuhovo. Ne mogavši otpjeti nepravdu, mudra žena pouči siromašnoga seljaka: neka se popne na brdo i baca mrežu kao da lovi ribu.

Sutradan mudra žena pođe sa svojim mužem u šetnju baš pored toga brda. Kad ugledaju čudnovat prizor, sudac upita seljaka što to radi, a on odgovori da lovi ribu.

- Ludo jedna, tko je ikad čuo da ribe žive na vrhu planine?!

- Kad pastusi mogu imati ždrijebad, mogu i na brdu ribe živjeti – odgovori seljak.³⁰

²⁵ Božena Němcová, Zlatokosa djevojka, isto, 48.

²⁶ Mudra djevojka, isto, 49.

²⁷ Mudra djevojka, isto, 49.

²⁸ Mudra djevojka, isto, 50.

²⁹ Mudra djevojka, isto, 51.

³⁰ Mudra djevojka, isto, 53.

Postiđeni sudac promijeni odluku, a seljaka primora da mu kaže tko ga je poučio. Seljak prizna. Ljutiti sudac spočitne ženi da je prekršila dogovor i naredi neka napusti njegovu kuću i ponese što joj je najmilije. Radnja se raspliće kao i u hrvatskoj usmenoj bajci.

Mudra djevojka je aktivan lik koji preuzima radnju i mudročću se bori za pravdu i istinu. Pokazala se i dobrom učiteljicom, a u njezinu se načinu može prepoznati mudrost Mačka u čizmama i Palčića koji su poput nje podređeni, ali postupcima pokazuju da su pametniji od gospodara. Svoju mudrost i inteligenciju djevojka pokazuje u svakom sukobu. Posredno, slikovito i vrlo učinkovito djevojka uči suca što je pravda, režira situacije, dijeli uloge i dijaloge i pobjeđuje.

Sučev lik se mijenja, nije tvrdoglav, može se reći da je razborit. Na početku priče on je potkupljiv, nepravedan i nadmoćan. Uviđa mudrost svoje žene, ali je drži u podređenom položaju, ne dopuštajući da utječe na njegove odluke. Odlučno i jasno sudac pred vjenčanje upozorava djevojku kako se ne smije «miješati u njegove poslove, u njegovo suđenje i ostalo, jer će se inače smjesta vratiti svome ocu».³¹ Ključna scena koja je utjecala na njegovo obraćenje jest ona u kojoj oštećeni seljak glumi suludoga ribara koji na brdu lovi ribu. Seljakov odgovor: «Lovim ribe!»,³² nasmijao je sve prisutne, ali je učinak postignut jer se sudac poput zamke uhvatio za te riječi, nasmijavši se i nazvavši seljaka ludom, ne sluteći da već sebe izruguje: «Ludo jedna – reče prokurator – 'ko je ikad čuo da ribe žive na vrhu planine!»³³

Kada seljak odgovori: «Kad pastuvi mogu imati ždrijebad, mogu i na brdu živjeti ribe»,³⁴ sledi se smijeh i brdo zanijem.

Na kraju autorica još jedanput stavlja suca u situaciju u kojoj on prepoznaje svoju pogrešku, a djevojčinoj mudrosti odaje priznanje. Njegova se veličina zrcali u priznanju svojih pogrešaka i poučku koji iz svojih postupaka uviđa. Spoznavši mudrost svoje žene, oprašta joj poniženja koja mu je nanijela i obraćen joj veli: «Sve ti praštam. Ali tek mi je sad jasno da si pametnija od mene i zbog toga od današnjega dana suditi ćeš ti, a ne ja».³⁵

JEZIČNE I STILSKE OSOBINE

Bajkoviti svijet Božene Němcove utemeljen je na narodnoj književnosti. Poput Charlesa Perraulta i braće Grimm Němcova stvara jedinstven svijet prepleten od zbiljskoga i nadnaravnoga svijeta tako da nema prijelaza iz jednoga u drugi. Likovi su tipični, dobri i zli, najčešće statični. Mladići i djevojke napuštaju dom da bi se razriješio sukob ili nepravda, a neki odlaze u svijet željni pustolovina. Odlazak se od kuće često može protumačiti i kao put

³¹ Mudra djevojka, isto, 51.

³² Mudra djevojka, isto, 53.

³³ Mudra djevojka, isto, 53.

³⁴ Mudra djevojka, isto, 53.

³⁵ Mudra djevojka, isto, 55.

odrastanja. Npr., sin siromašnoga čovjeka i žene jednoga dana reče roditeljima: «Dragi roditelji (...), dosta ste se brinuli o meni, već sam dosta jak i mogu se brinuti sam o sebi. Molim vas, pustite me, htio bih da vidim svijet» (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*). Ili, da bi se razriješio sukob koji je nastao između ribara i zmaja, sin napušta dom, a nakon oslobađanja sestrice iz zmajeva dvorca opet se u dom vraća (*Ukleta djevojka*). Ili, povrijeđeni stariji princ, kojemu je oduzeto pravo na prijestolje, napušta dom i odlazi u neizvjesnost i čini dobra djela, a osjetivši ponovni sklad vraća se u dom. (*Princ Bajaja*). Zanimljivo je da Němcová oslikava ženske likove koji preuzimaju radnju i utječu na svoju sudbinu. Npr., zlatokosa djevojka (*O krasnoj zlatokosoj djevojci*) i morska djevojka (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*), dok kćer siromašnoga mlađega brata preuzima i usmjerava radnju, odnosno usmjerava svoju i tuđe sudbine (*Mudra djevojka*).

Neki likovi postupaju na razini najviših kršćanskih vrijednosti. Npr., najmlađa kćer podnosi žrtvu ne bi li spasila ukletoga mladića (*Ružin pupoljak*), sestra podnosi žrtvu i spašava braću koje je majka brzopleto proklela i pretvorila u gavranove (*Sedam gavranova*).

Oni koji drugima namjenjuju zlo, zapravo, sami sebi zlo proriču. Npr., maćeha i Holena otjeraju Marušku u snježnu vijavicu, a na koncu same u njoj nestaju (*Dvanaest mjeseci*), zla polusestra osudi nijemu djevojku na lomaču, a na kraju sama na njoj stradava (*Sedam gavranova*).

Němcová također ističe da je uz dobrotu potrebno postupati mudro i razborito, poput zlatara koji priznaje naučniku da ga je nadmašio u zanatu (*Mudri zlatar*).

Likovi podjednako pripadaju stvarnom i nestvarnom svijetu. U zbirci *Zlatokosa djevojka* Božena Němcová predstavlja likove moralne uzore: zlatokosu djevojku, koja dobrotom pretvara u zlato sve što dodirne (*Zlatokosa djevojka*), siromašnoga momka, koji jednostavnošću i dobrotom dolazi čak do ognjene ptice i morske djevojke (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*), najmlađu trgovčevu kćer, koja trpljenjem nadnaravne boli oslobađa kletve začaranoga kraljevića (*Ružin pupoljak*), dobru Marušku, koja skrušeno podnosi maćehine i Holenine uvrjede (*Dvanaest mjeseci*), sina bogatoga seljaka, koji hrabrošću i ljubavlju nadvlada strašnoga zmaja i oslobađa svoju sestru iz zatočeništva (*Ukleta djevojka*), princa Bajaju, koji majci oprašta nepravdu i svijetom čini dobra djela (*Princ Bajaja*), siromašnoga momka bez roditelja kojega nadahnjuju Mudrost i Pamet i na kraju zaslužuje kraljevstvo (*Mudri zlatar*), sestricu, koja beskrajnom žrtvom i ljubavlju spašava braću-gavrane (*Sedam gavranova*), jednostavnu djevojku, koja nadmudri samoga kralja (*Mudra djevojka*).

Dobrota je u svim bajkama i pričama nagrađena, pri čemu značajnu ulogu imaju likovi pomagači. Npr., uz pomoć dvojice vilenjaka dobra zlatokosa djevojka pretvara u zlato sve što dotakne: vrč s vodom, žito, ružu, karanfil (*O krasnoj Zlatokosoj djevojci*); pretvarajući se u dobronamjernika kuma i konjića koji govori, vilenjak pomaže mladom Janku u svladavanju strašnih zadaća (*O*

ognjenoj ptici i morskoj djevojci); poniženoj Maruški pomoć pružaju djedovi mjeseci (*Dvanaest mjeseci*); bez pomoći lava, hrta i gavrana brat ne bi uspio osloboditi sestricu iz zmajeva dvora (*Ukleta djevojka*); princu Bajaji u svladavanju psiholoških dvojbi pomaže vilenjak pretvoren u konja (*Princ Bajaja*); siromašnom zlataru pomažu Mudrost i Pamet (*Mudri zlatar*); u traženju uklete braće sestrici pomažu Vjetar, Mjesec i Sunce (*Sedam gavranova*).

Dobrota je nekih likova iskazana u florealnom stilu. Kada zlatokosa išeta u vrt, onda vrt zasja njezinom dobrotom i ljepotom: «Kad je palo veče, izađe djevojka u vrt gdje je cvalo mnogo prekrasnoga cvijeća; ptice su krasno pjevale u gaju i djevojka tiho prošeta po vrtu među cvijećem i koji je god dotakla, postao je zlatan.. U vrt dođe i mladi knez da se prošeta, a krasna djevojka, čuvši korake, sakrije se iza ružinog grmlja, ali je čuperak njene zlatne kose zapeo za grančicu. Udubljen u žalosne misli koračao je knez pored grmlja – kad mu ispred očiju zasja zlatna kosa među ružama. – Tako mi svega, to je kosa moje krasne nevjeste! – reče knez i začuđeno pruži ruku za zlatnom kosom na grmlju. U tom trenutku iz grmlja, kao da procva, izađe njegova zlatokosa nevjesta...»³⁶

Razvidno je da dobri na kraju primaju nagradu, no unatoč dobroti moraju odgovoriti na kušnju. Da bi vilenjaci ispunili snove siromašnom obučaru i njegovoj ženi, pretvore se u dvojicu putnika namjernika i zamole prenoćište. Obučar im ponudi ono što može – sirotinjsku dobrodošlicu. Ujutro se u kolibici našlo dugo željeno djetetašce. (*O krasnoj zlatokosoj djevojci*) Valjani i siromašni muž i žena također su željeli sina ili kćer. Kada su im se molitve uslišale, nisu mogli pronaći kuma – nitko ne htjede siromahu kumovati. Naiđe prosjak i ponudi se za kuma, a kao dar ponudi samo novčić od pet para. Obučar pokazuje da mu nije do dara, nego do kumstva, a poslije će se pokazati da je tih pet para vrijednije od bilo kojega materijalnoga bogatstva. (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*) Da bi spasila očev život, skromna najmlađa kćer odlazi k strašnoj zvijeri, zapravo začaranom kraljeviću, i svojom ga ljubavlju oslobađa kletve. (*Ružin pupoljak*) Kada stariji kraljević osjeti majčinu nepravdu, ne osvećuje se, nego odlazi od kuće ne bi li ublažio bol, pri čemu mu pomaže čarobni konjić. (*Princ Bajaja*) Siromašnoga mladića bez roditelja kušaju Mudrost i Pamet. Kada uvide da mladić razborito i savjesno postupa, napute ga kako će doći do konačne sreće. (*Mudri zlatar*) Čistim srcem i uljudnošću, Maruška (*Dvanaest mjeseci*) i sестrica (*Sedam gavranova*) pridobiju naklonost djedova dvanaest mjeseci te Vjetra, Mjeseca i Sunca.

Zlo je, kao i u drugim bajkama, na početku ogromno, ali slabi prema kraju priče te je na kraju poraženo, dok dobro slavi svadbu. Tako je u sedam od devet bajki na kojima se temelji interpretacija (*O krasnoj Zlatokosoj djevojci*, *O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*, *Ružin pupoljak*, *Mudra djevojka*, *Princ Bajaja*, *Mudri zlatar*, *Sedam gavranova*). Na kraju zle likove stiže kazna koju su sami namijenili drugima. Npr., kada knez usred gozbe ispriča «što se

³⁶ Zlatokosa djevojka, isto, 9-10.

dogodilo u jednoj zemlji, u kojoj je neka zla baba izvadila oči jednoj krasnoj djevojci i – on ispriča što se dogodilo njegovoj nevjesti. Baba i kćer su se crvenjele, ali kad je knez priču završio i upitao što bi krivac zaslužio za takav zločin, prva baba je smjelo izjavila da bi zaslužio da se i njemu oči izvade. – Neka ti bude što si sama sebi dosudila – reče knez i istom sada kaže pravu istinu što su baba i kćer napravile i pođe u drugu sobu pa odatle izvede i predstavi gostima svoju krasnu zlatokosu ženu». ³⁷ Ponekad se iz zla može izroditi nešto dobro, ali ne ljudskom, nego božanskom nakanom (*O ognjenoj ptici i morskoj djevojci*).

Likovi su stalni i zadani, a to znači da se ne mijenjaju. U bajkama o kojima je riječ poseban je lik suca u *Mudroj djevojci* koji priznaje pogriješku i razborito postupka. «Ali tek sada mi je jasno da si pametnija od mene i zbog toga od današnjeg dana suditi ćeš ti, a ne ja», ³⁸ govori on svojoj ženi.

Fabula je u bajkama Božene Němcove jednostavna i ustrojena uzročno-posljedično s odmjerenim opisima, pripovijedanjem i dijalozima. Izdvajamo nekoliko slikovitih opisa.

Kada djevojka zagrlj Vjetar, osjeti «da su mu grudi ispunjene mirisnim cvijećem, tako je prijatno mirisao njegov dah». ³⁹

Sutradan «Sunce dođe sa svojim kolima i krenu preko brda i dolina. Teško bi bilo izračunati koliko je trajao put dok su stigli do mračne doline, opkoljene sa svih strana visokim stijenama. Tu je zlatokosi mladić skine s kola i reče: - Sada sama sebi pomoz – i iščezne.» ⁴⁰

«Janko učini kako ga je učio konjić; uzme pšenicu i mrežu i ode na zlatno brdo; predveče se popne gore. Na vrhu brda bio je bunar, a u njemu voda kao kristal bistra. Janko pospe pšenicu oko bunara, onda legne na zemlju i počne stražariti. Kad je bilo oko ponoći, čitavo je brdo zasjalo kao da je sunce izašlo iznad njega». ⁴¹

Čitateljima će u sjećanju svakako ostati slika Jankova susreta s morskom djevojkom. Poput mitološkoga bića Janko frulom doziva morsk djevojku, a ona mu se otkriva u najljepšem pejzažnom okruženju:

«Tu postavi bijeli, zlatom tkani šator. U šator smjesti zlatni stolić i na stoliću izloži svakojaki skupocjeni nakit. Onda uzme frulu i sjedne ispred šatora ne spuštajući očiju sa pučine. Oko podne opazi daleko na moru da se nešto sjaji, kao da zlatna patkica pliva po vodi. Ali to nije bila patkica, to je bio zlatan čamac, a u njemu je sjedila morska djevojka sa svojim drugaricama koje su veslale srebrnim veslima. Kad Janko prepozna morsk djevojku, počne prekrasno svirati na frulu. Njegovu pjesmu ču morska djevojka i, želeći saznati tko to tako divno svira, okrene čamac prema obali.» ⁴²

³⁷ Zlatokosa djevojka, isto, 11.

³⁸ Mudra djevojka, isto, 55.

³⁹ Sedam gavranova, isto, 80.

⁴⁰ Sedam gavranova, isto, 81.

⁴¹ O ognjenoj ptici I morskoj djevojci, isto, 16.

⁴² O ognjenoj ptici i morskoj djevojci, isto, 19.

Ponekad pejosažni opis najavljuje pojavu lika. Npr. u bajci *Ukleta djevojka* prije nego što se pojavi zmaj priroda se uznemiri. Kada ribar nakon bogata ulova i treći put zabaci mrežu, «najedanput iznad jezera zaurla strašan vjetar, valovi se visoko podigoše i navališe prema obali. Ispred seljaka se odjednom pojavi strašni, crni zmaj. Seljak se skameni od straha».⁴³ Slično olujno nevrijeme svaki put najavljuje okrutnoga zmaja.

LITERATURA

- Crnković, Milan, (1987.), *Sto lica priče*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, Milan-Težak, Dubravka, (2002.), *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje .
- Hrvatske usmene priče, (1997.), prir. Ivo Zalar, Zagreb: Hena Com.
- Karpatski, Dušan, (1975.), *Češka književnost*. u: *Povijest svjetske književnosti 7*, Zagreb: Mladost.
- Němcová, Božena, (1954.), *Zlatokosa djevojka*. Sarajevo.
- Pintarić, Ana, (1999.), *Bajke, pregled i interpretacije*. Osijek: Matica hrvatska.
- Pintarić, Ana, (2000.), *Putevi umjetničke bajke*. Osijek: Književna revija.
- Težak, Dubravka, (1998.), *Bajke, Antologija*. Zagreb: DiVič.
- Vodopija, Irena, (2006.), *Lik bakice u dječjoj književnosti*. u: *Zlatni danci 7 – Obitelj u književnosti za djecu i mladež*, ur. Ana Pintarić, Osijek: Filozofski fakultet, 115.-122.

SUMMARY

THE FAIRY-TALE WORLD OF BOŽENA NĚMCOVÁ

The fairy-tale world of Božena Němcová is based on Czech and Slovak folk fairy-tales, which she heard in her childhood, when she was staying with her grandmother. Like Charles Perrault and brothers Grimm, Němcová produced her versions and published them in the collection titled *Národní báchorky a pověsti* in 1846. Božena Němcová's fairy tales do not introduce any novelties in classical fairy tales, but enrich them with imaginative characters and events

Key words: Božena Němcová, fairy tales

Primljeno: 15. svibnja 2007.

⁴³ Ukleta djevojka, isto, 37.